

KÜLTÜR VE İDEAL KÜLTÜR II

Yrd. Doç. Dr. Talip TUZTAŞ

ÖZET

Bu makalenin hedef kitlesi, Eğitim Fakültesi öğrencileridir. Verdiğim derslerde, kavram bilme, içeriği algılama ve bunları konuşmalarında bağımsız şekilde kullanma alışkanlıklarının yeterince gelişmemiş olduğunu gördüm. Kavram bilmeden ve bunları değişik biçimlerde kullanma alışkanlığı kazanmadan bilim ve bilgi öğrenmenin imkanı olmadığı herkesin bildiği bir gerçektir.

İşte bu nedenle, hem bu alışkanlıkları kazandırmak hem de anlayacakları seviyede bilgi verilmesi gayesiyle hazırlanmıştır

Anahtar Kelimeler: Kültür, İdeal Kültür, Sosyal Değişme, Sorokin ve Hudutlar Kanunu.

ABSTRACT

The target of this article are students of Education Faculty. In the courses I have taught, I have observed that the knowledge of concept, perception of content and using these in spoken language hasn't improved necessarily. It is a fact that impossible to learn something in science and to be educated without knowing concepts and using them in different forms.

For this reason to provide students with these habits and adequate knowledge this article has been prepared.

Key Words: Culture, Ideal Culture, Social Transition, Sorokin and Law of Boundries.

1. İDEAL KÜLTÜR VE MAHİYETİ

1.1. İdeal Kültür ve Neo-Dinamik Pozitivist Okul.

"İdeal kültür" kavramı, 20. asrın dünyaca tanınmış sosyologlarından biri olan Pitirim A. Sorokin tarafından ortaya atılmıştır. Sorokin, adı geçen okulun önemli temsilcilerinden biridir. Her okul ve ekolün, kendine özgü bir takım postulatları olduğu gibi, bu ekolünde kendisine özgü postulatları (önerme) vardır. Bunları birkaç madde halinde ele alabilmek mümkündür.

1-Birinci postulat; değişme, bütün sosyal sistemlerin temelinde yer alır. Bilindiği gibi, bu düşünce oldukça eskidir; ilk defa Eski Yunanlı

"Heracius" bunu "Dünyada hiçbir şey sabit değildir; değişme müstesna" şeklinde ifade etmiştir (Dönmezer, 1978:413). Önermeye göre sosyolog niçin değişimin olduğunu ve olacağını değil, daha çok ne zaman ve ne türden bir değişimin olduğunu araştırmalıdır. Okul, adetleri değişmeyi yavaşlatma veya ona direnme girişiminde olan öğeler olarak görürse de, değişimin sosyal nesnelere yapısında gizli olarak var olduğunu ve değişimin zorunluluğunu kabul eder. Bu postulatın doğal sonucu olarak, ilk adımda, sosyal statik karakterli sosyolojik yaklaşımlar bir anlamda kenara itmiş olur.

2-Okulun ikinci postulatı, gözlemci empirizm (Deneycilik) veya tarihin incelenmesi üzerinde önemle durmasıdır. Gerçi, tarihi olgular daha önce de yoklanmıştır. Örneğin, tek doğrultulu evrim görüşünü benimseyenler, bu olguları, kendi görüşlerini desteklemek üzere ele almışlar, yeniden düzenlemiş ve bazıları üzerinde özellikle durmuşlardır. Sorokin ise, tarihi olguları, öbürlerinin yaptığı gibi, her hangi bir düşünceyi öne sürmek için değil, "tarihte olan biteni anlamak" amacıyla incelemiştir. Örneğin Hegel ve Comte gibi 19. asrın ileri gelen evrimcileri de Sorokin kadar Doğu ve Roma tarihine başvurmuşlardır; ama, tarihi olgularda her birinin aradığı farklı şeylerdir. Bu arada tarihi ve gerçek olguları önemsemeyen yaklaşımların olduğunu da söyleyelim: Ara- okul ve statik yapı sosyologları gibi.

3-Okulun üçüncü postulatı, Neo-dinamik sosyoloji eserlerinde varılan sonuçlarda ortaya çıkar. Örneğin Sorokin, birine maddeci (sensate), ötekine maneviyatçı (ideationel) adını verdiği iki kutuplu bir sistem arasında devamlı olarak belirli zamanlarda ortaya çıkan büyük bir kültür hareketiyle ilgili bir varsayım ortaya sürmüştür (Zimmermann, 1963:55). Sorokin ve okulu hakkındaki bu görüşler C.C.Zimmermann'a dayanmaktadır; çünkü Zimmermann, Sorokin ile aynı ekole bağlıdır.

Sorokin, yukarıdaki postulatlarla bağlı olarak, tarihte olan biteni anlamak, kültür ve medeniyetleri sınıflandırmak amacıyla M.Ö.900- M.S.1948 yılları arasındaki tarihi dönem içinde (Vexliard, 1965:175) medeniyetlerin, kültürlerin ve tarihi kişilerin karakteristik çizgilerini bulmaya, sınıflandırmaya ve özelliklerini belirli bir sistem dahilinde ortaya koymaya çalışmıştır.

Sorokin, bu araştırmalarının sonucunda kültür ve medeniyetleri, kendi aralarındaki ikinci dereceden sınıflandırmaları bir yana bırakarak, üç büyük süper kültür sistemine ayırmıştır. Yukarıda belirtilen tarihler arasında "Cemiyetlerin tarihi üç büyük zihniyet ve kültürel tavır arasında gidip-gelişler halinde cereyan etmiştir. Bu sistemler, ideasyonel (manevi ve dini değerleri ön planda tutan), sensate (bedeni,

hissi değerlerin tatminine önem veren) ve idealist (yukarıdaki iki sistemin karışımı) tavırlardır”(Güngör,1980:143).

Sorokin bu üç; yani, maddi hazlara dayalı maddeci (sensitive), manevi zevklere ağırlık veren maneviyatçı (ideasyonel) dengeli bir karaktere sahip ideal (idealist) süper sistemlerini “**Hududlar Teorisi**” adıyla meşhur olan değişme vetiresi içinde incelemektedir(Kurtkan,1978:184).

1.1.2.-Etimolojik Olarak İdeal Kültür

Türk dili grameri bakımından ideal kültür,bir sıfat tamamlamasıdır.Bilindiği gibi Türkçe’ de sıfatlar isimleri herhangi bir yönüyle niteleyerek onunla bir anlam bütünlüğü meydana getirirler. Şimdi bu sıfat tamlamasının parçalarını meydana getiren “**ideal**”ve“**kültür**” kelimelerini ayrı ayrı etimolojik yapılarına bakalım.

İdeal:İdeal kelimesi,Yunanca’dan Fransızca’ya geçmiş,“**idee-fikir, tasavvur**” manasına gelen soyut bir isimden türemiş bir sıfattır. Yine aynı kökten gelmiş idealist, idealizm, ideolog, ideoloji vb. gibi kelime grubuyla akrabalığı vardır. “**Gaye edinilen, varılmak istenen hedef**” manasına gelen kelimesi, Türkçe’de “**ülkü, hedef, emel, erek, amaç**,”gibi kelimelerle karşılanmakta ise de, seyrekte olsa, “**mefkure**” kelimesi de ideal karşılığında kullanılmaktadır.

Mefkure, Arapça, “**fekere- düşünmek, tasavvur etmek**”manasına gelen fiil kökünden türemiş “**fikir, tefekkür, görüş, fikir**”anlamındaki ismin edilgen ortacı şeklindedir. “**ulaşılacak, varılacak yer veya hedef**” demektir.

İdeal kelimesini Türkçe’de karşılayan bu kadar kelime olmasına rağmen yine ideal kelimesi, kendi içerdiği öz manasında değişikliğe uğramadan Türkçe’de de kullanılmaktadır. Devellioğlu, lûgatında mefkure kelimesini açıklarken,ideal kelimesinin Türkçe’ye girişini, parantez içinde “**Z.Gökalp’in yaptığı kelimelerden**” olduğunu ifade etmektedir. (Devellioğlu, 1980:716; Büyük Türk Sözlüğü, 560; Topaloğlu, Karaman, 1967:325; Denker, Davran, 1973:340; Steuerwald, Köprülü, II, 1966:274).

Kültür: Kültür kelimesinin kökü hakkında bazı farklı ifadelerin bulunduğu göze çarpmaktadır. Bir sosyolog,kültür kelimesinin “**bir şey ekmek, itina etmek**” manasında Latince “**colore**” kelimesinden geldiğini (Kessler,1938:198/9) söylerken, Z. Gökalp, bunu, Fransızca, “**culture**” kelimesine bağlamaktadır (Gökalp,1970:104/5). Başka bir açıklamaya göre Latince’de “**toprağı işlemek**”demek olan bu tabir,sonraları Batı Avrupa dillerinde kazandığı“**yüksek umumi bilgi**” manası ile Türkçe’ye girmiştir (Kafesoğlu,1977:1). Bütün bu açıklamalar dışında “**hafıza kültürü, zihin**

kültürü, zevk kültürü”şeklinde kullanılışı ile aynı manada alınmış olan“**cultiver**”fiilinin fransızca’da 15.asırdan beri kullanıldığı bilinmektedir “(Kardaş,1977:258).

Kültür sözlük anlamlarına bakılacak olursa,zihnin gelişmesi ve aydınlanması (eğitimi), zevk ve görgülerin geliştirilmesi, incelenmesi ve incelenmesi ile zarıflığın söz konusu edildiği görülmür. Burada özellikle dikkati çeken nokta yetişme ve yetiştirme (eğitim)dir. Zarıflıkla kastedilen de karakter,düşünce,duygu,konuşma ve görgüde kabalık ve bayağılıktan kurtulup, incelik, kibarlık, nezaket ve hürriyet durumunu ve tutumunu kazanmaktır (Kardaş,1977:259).

1.3.Kavram Olarak İdeal Kültürün Özellikleri

İdeal kültür, bir değer ölçütü,bir buluşma ve birleşme merkezi,bir denge ve sentezdir.Tıpkı ruhla beden, akılla akıl ötesinin, madde ile mananın, bilimle dinin, fertle toplumun son olarak da maddeci kültürle maneviyatçı kültür unsurlarının toplum düzeninde, belirli bir tarihi süreç içinde buluşması, kaynaşması, denge ve sentez oluşturması demektir.

Bu birleşme ve denge durumu, yapısı gereği,statik olmaktan çok dinamik olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü iç ve dış yapısıyla devamlı hem biofizik çevre hem de sosyal çevreye şu ya da bu yönde,yaratılışı gereği, değişimin kanunlarına uyum sağlayan birey ve toplumun; dengenin kurulmasında, temel ve esas etken olduğu göz önüne getirilirse, anılan beraberliğin ve dengenin ne kadar tarihi bir süreç için geçerli olacağı veya olabileceği kendiliğinden ortaya çıkmış olur.

İdeal kültür sisteminin,dünya kurulalıdan beri, insanlar ve onların oluşturdukları toplumlarda çok az rastlanan bir sosyal olgu olduğu bilinmektedir. Dünya üzerinde şimdiye kadar kurulmuş olan kültür ve medeniyet sistemlerinin pek çoğu ideal kültür seviyesine ulaşmadan varlıklarını sürdürmüşler veya sönmüşlerdir. Sosyal bir çalışmaya hipotez olabilecek bir ilişkiye burada işaret etmek yerinde olabilir. Toplumla ideal kültür arasındaki ilişkinin kurulmasının zorluğu ya da seyrekliği, aşağıda ayrıntılarıyla görüleceği gibi, toplum dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Toplumun dünya görüşüyle etkileşim içinde olan sosyoekonomik,sosyokültürel ve psiko-sosyolojik dinamiklerin çok seyrek olarak belli bir doğrultuda buluşmaları, ideal kültürün tarih içindeki kaderini tayin etmiştir.Bunun yanında,insandaki dual yapının da (madde-ruh), ideal kültüre etkisi yadsınmaz.

2.1.İDEAL KÜLTÜRÜN NİTELİKLERİ

Kültür konusunu incelemeye çalışırken kültürü, çeşitli yönleriyle ele almıştık.Şimdi de kültürün en üst seviyesinde bulunan ve süper kültür sistemlerinden sayılan ideal kültür öğelerini tespit etmeye çalışalım.İdeal kültürü meydana getiren öğelerin başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

2.1.1. Birey Toplum Bütünleşmesi

Toplumların oluşu hakkındaki fikirlere uzun bir müddet yön verdikten sonra bazı sosyal gerçeklerin ortaya çıkmasıyla etkilerini kaybeden mukaveleci ve uviyetçi teorilerin (MacIver, 1971:67vd) yeterli olmadıkları görülmüştür.Bu görüşlerden birinin merkezini birey,diğeri de toplum oluşturur.Yalnız bir öğeyi benimseyen böyle bir değerlendirme sosyal gerçeğe aykırıdır; çünkü,bireyle toplum birbirinden ayrılmaz bir bütündür.Kısaca bir gerçeğin iki yüzüdür.Birey olmadan toplumun oluşmayacağı ne kadar açık bir gerçekse,birey için toplumun yaşanabilecek tek ortam olduğu,hatta bunun bir tabiat kanunu değerinde bir yer işgal ettiği de bir gerçektir. Durum böyle olunca, bir toplumda, ideal kültürün yaratılabilmesi için birini diğerine tercih etmeyen bir sosyal yapı (fonksiyonel bütünlük) ve yine her ikisinin ihtiyaç ve isteklerini uyumlu bir bütün içinde (mana etrafında bütünleşme) tatmin edecek bir kültür sistemine ihtiyaç vardır.Böyle bir kültürel yapı, yukarıda ifade ettiğimiz sebepler dolayısıyla ne toplumcu, ne de bireyci toplum yapısında olamaz. Çünkü her iki toplum yapısında ideal kültürü ortaya çıkaracak kurumlar ve roller mevcut değildir (K.Bilgiseven,1985:95). Ancak adı geçen kültürün ortaya çıkabilmesi için bu kurum ve rollerle donatılmış olan ferdiyetçi (hususiyetçi) toplum yapısına ihtiyaç vardır. Bu yapı sayesinde sınıflar ve tabakalar arasında ilişkiler daha yakın ve sıkı hale gelmekte dolayısıyla menfaatlerde birbirine yakınlık arz etmektedir. Bu durumda bireyin menfaati bir anlamda toplumun menfaatine bağımlı hale gelmektedir. Birey-toplum menfaatlerinin birbirine bağımlı olması ve bir bütün meydana getirmeleri aynı zamanda sosyal gelişmenin de önemli bir belirtisidir (Erkal,1987:205).

2.1.2. Şahsiyet-Ferdiyet Bütünleşmesi

Burada önce şahsiyet ve ferdiyet kavramlarının sosyal bilimlerdeki anlamını açıklamak gerekir. Şahsiyet; herhangi bir bireyin, bir milli grup içinde sosyalleşmesi, grubun ondan beklediği şahsiyet tipine uygun hale gelmesi demektir. Her toplum, doğru veya yanlış standartları ve kıymet hükümleri açısından kendi taleplerine uygun düşen bir insan tipinin yaygın tip hale gelmesini temin eder ki, bu tip o toplumun şahsiyet kalıbını meydana getirir.Böylece bir şahsiyetin meydana gelmesine bazı faktörler sebep olur ve bunlar biyolojik, tabii-fiziki çevre, kültür, grup tecrübesi ve

bireysel hayat tecrübesi faktörleri olmak üzere beş faktörden oluşur (Kurtkan, 1977: 146vd). Kısaca şahsiyet,toplumun bireye vermiş olduğu kültür öğelerinin bütününden ibarettir.

Ferdiyete gelince; bireyin toplumun karşısında sadece kültür öğelerini alıcı değil aynı zamanda verici ve ilave edici hale gelmesiyle ortaya çıkan durumdur (Kurtkan,1977:163). Her ne kadar "biz" duygusunun hakim olduğu toplumla, "ben" duygusunun yer aldığı toplumlarda ferdiyet gücü varsa da,tam olarak ortaya çıkmazlar. Sosyolojik anlamda ferdiyet öyle bir niteliktir ki, bir grubun üyesi sırf bir üye olmaktan daha fazla bir şeydir. Çünkü ferdiyet bir benlik'tir, kendisine ait olan bir özü ifade edici bir faaliyet ve reaksiyon merkezidir (MacIver,I.:82-3). İşte bu ferdiyet gücünün veya ferdin reaksiyon merkezinin harekete geçirilebilmesi için sosyal yapının ona göre kurumlar ve rollerle donatılması gerekir.

Bu kurum ve rollerle donatılan ferdiyet gücü, ben ve biz şuurlarının ne birini ne de ötekini ifade eder.Fakat bunların toplamı ferdiyetin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır (K.Bilgiseven, 1985:95). Kısaca bütünleşme; bireyin toplumdan kültürü alması ve buna kendi benliğinden de bir şeyler katarak geliştirilmiş şekilde tekrar vermesi ile gerçekleşir.

2.1.3.Madde-Mana Dengelenmesi

İdeal kültürü meydana getiren öğelerden biri de kültürü oluşturan maddi ve manevi kısımlarından birini diğerine üstün tutmamak kaydıyla bir bütün meydana getirmeleridir. Yani bir taraftan bedenini ihtiyaç ve kaygıları giderilirken ruhların hamlelerini ve maddesel olmayan değerleri de unutmamak gerekir(Vexlard,1965:174).Sorokin'e göre,buradaki temel değer; sadece maddeci(duyumsal) yada manevi (duyum-üstü ,akıl-üstü) değil, bütün farklılaşmaları içinde taşıyan ve hem niteliksel hem de niceliksel bakımlardan sonsuz olan çok-katlı sonsuzluk'tur. Sonlu insan zihni bunu kavrayamaz ya da yeterli bir biçimde tanımlayamaz (Sorokin,1972:174). Maddi ve manevi unsurların dengelenmesi sosyal gelişmenin yolunu açar.Sosyal gelişme de bilindiği gibi ekonomik büyümeyi,orta sınıflaşmayı,sosyal ve kültürel bütünleşmeyi temin eder (Kurtkan,1977:13;Öksüz,1973: 21).

2.1.4.Bilim ve Din Bütünleşmesi

Gerçek bir semavi dinin temelini oluşturan birlik inancının bilim yoluyla evreni kavramaya insanı davet ettiğini biliyoruz. Bunun manası, bilim yoluyla evrendeki birliğe dayalı gerçeği sebep-netice ilişkisi ile bulmaya teşviktir. Burada esas olan nokta,bilimsel sebep-netice ilişkili ile ortaya konulan bütün tabiat kanunlarının gerçek dinin prensipleriyle

uygunluğu konusudur. Böyle olduğu takdirde, evrendeki birliğin herhangi bir realitenin her hangi bir parçasında ispat edilmesi demektir ki, bu da bilim-din bütünlüğünü ortaya koyar.

Bugün batı tekniğinin atomdaki vahdeti tespit etmesi din ile bilim arasında uyumu bize açıkça göstermiştir. Örneğin, İslamiyet, ortaya koyduğu ilkeleriyle, bilimi teşvik etmiş, evrendeki son derece düzenli dengenin bilim yoluyla bulunmasını ve bu dengenin sahibi olan Mutlak Varlık'a ulaşılmasını istemiş, bunu da gerçekleştirmiştir. İslam medeniyetinin yetiştirdiği binlerce düşünürden birisi olan Beyruni'ye göre ilim, "Allah'ın sıfatlarından biridir. Şu halde ilim Allah'a aittir ve O'nun bir özelliğidir. Böyle olunca bilim öğrenmek de Allah'ı tanımaktır"- (Kurtkan, 1978:57). Kur'an-ı Kerim'in ilk ayetleri de ilim öğrenmeyi teşvik etmektedir. (Kur'an, El-Alak /1). Batıdaki tekamül çizgisinde Comte'un gösterdiği gibi din ve ilim devirleri ayrı olmasına rağmen, İslam'da ilim ve din kol kola ve aynı çağda birbirine destek olarak birlikte yaşamışlardır.

2.1.5. Dış alem ile İç alem Bütünleşmesi

Semavi dinlerin meydana getirdiği kurumlar arasında bir semantik (mana) bütünlüğünün var olduğu konuyu bilenlerin malumudur. Aynı bütünlük, birlik inancına sahip bireylerin ferdi kognisyonlarında, yani düşünce sisteminde de meydana gelmekte ve böylece toplumun kurumları arasında var olan objektif sosyal bütünlükle, ferdi dünya görüşündeki subjektif psikolojik bütünlük uygunluk göstermektedir. Her ikisindeki bütünlüğü de birlik prensipleri biçimlendirdiğine göre bu uygunluğun meydana gelmesi doğaldır. Ancak bu uygunluk hiçbir zaman aynılık anlamına gelmez. Çünkü her ferdin kendi kognisyonunu meydana getiren idraklar, o ferdin kendi arzu ve gayelerine göre seçilmiş öğelerden oluşur (Bilgiseven, 1985: :322). Böylece her fert dış dünyayı kendi ferdi idraki dairesinde görür. Bu farklılık, toplumdaki benzerlik kadar farklılığa da dayandığı gerçeğini vurgular. Ancak birey ve toplum, birlik ve farklılık bütünlüğünü idrak eden bir sosyokültürel yapı, dış ve iç alem bütünlüğünü de oluşturur.

2.1.6. Hukuk ve Ahlak Bütünleşmesi

Örneğin İslam'daki ahlak sistemi ile hukuk sisteminin temelinde yer alan prensipler aynı olduğu için her iki sistem uzun bir müddet uyum içinde devam etmiştir.

Birlik ilkesi ve onun merkez teşkil ettiği prensipler bütünlüğü ahlakın teşekkül etmesinde birinci derecede rol oynamıştır. Böyle bir hale gelir ki, başkalarının canını kendi canı gibi gören, tabiat hazinelerinin israfından kendi vücudunu israf ediyormuş gibi içi sızlayan, başkalarına

gelen haksız eziyet ve istismarlardan kendine gelmişçesine etkilenir" (Kurtkan, 1977:35). Aynı şekilde İslam hukuk sistemi de aynı prensipler üzerine oturmuştur. Mesela, "Cezanın suçtan hafif olmaması gerektiği prensibi, birlik gerçeğini dikkate almayanlara uygulanan kısas prensibinin fiili hayatta yansıtılması" (Bilgiseven, 1985:24) gibi. Ahlak sistemine aykırı hareket eden bireyin, suçu nispetinde zarar görmesini sağlayan hukuk sistemi arasında tam bir uyum ortaya çıkar. İslam'da her iki sisteminde dayandığı kaynaklar ve kuvvet aldığı prensipler aynıdır. Ahlakın dayandığı iyi ve kötü esası, klasik İslam hukukçuları tarafından da hukuk sistemi içinde benimsenmiştir (Hamidullah, 1965:107).

İşte bu saydığımız ve saymadığımız nitelikler bize gösteriyor ki, ideal kültüre ulaşmak, yani onu kurum ve rolleriyle donatarak yaşamak, her kültürün becerisi altında olan bir nitelik değildir; işte bu nedenledir ki, ideal kültür, kısa sürelerle çok az kültürde hayat bulabilmiştir.

3.1. HUDUTLAR TEORİSİ VE SOSYOKÜLTÜREL DEĞİŞME

Çalışmamızın başında Sorokin'in bağlı bulunduğu Neo-Dinamik Sosyoloji ekolünün postülatlarından birisinin de sosyal değişme olduğunu ifade etmiştik. Ve yine bunlara göre bu değişimin bütün nesnelere özünde bulunduğunu söylemiştik. İşte Sorokin, "**Tarihte olup bitenleri anlamak**" ve bu değişimleri belirli bir eğri halinde gösteren bir teori ortaya atmış ve bu teori hudutlar teorisi adıyla meşhur olmuştur. Şimdi bu teoriyi biraz daha yakından inceleyerek ederek sosyal değişme ile ilişkisini bulmaya çalışalım.

Bu durumda, önce sosyal değişme kavramını açıklığa kavuşturmak gerekecektir.

Sosyal değişme; "**bir süre içerisinde sosyal kuvvetlerin hepsinin veya büyük bir kısmının cemiyetin yapısı üzerinde aynı neticeyi verecek tarzda etkili olmaları halinde**" (Kurtkan, 1980:107) meydana gelen, başka bir ifadeyle, "**Cemiyetin bünyesinin, teşkilatının ve müesseselerinin bir bölümünde veya tamamında meydana gelen müspet veya menfi, iradi veya gayri iradi her türlü değişmeyi ifade eden tarafsız bir kavramdır**" (Öksüz, 1973:21).

Tarıftan de anlaşıldığı gibi, sosyal değişme "**nötr bir kavram**"dır. İyi veya kötü, doğru veya yanlış, müspet veya menfi, istemli veya istemsiz, ilerleme veya gerileme gibi, her hangi bir değer hükmüyle değerlendirilemez. Çünkü böyle bir değerlendirme, salt gerçeği değil, değişmeye yaklaşımı ya da bakış açısını gösterir. Başka bir ifadeyle, bireylerin arzu ve temayüllerine göre farklı şekilde

değerlendirilebilirler. Bu durum farklı sosyal nazariyeler için de geçerlidir. Örneğin, iktisadi faaliyette insan iradesinin müdahalesi (**planlama, sosyal güvenlik tedbirleri, eski orta sınıflara yeni orta sınıfların katılması vb. gibi olgular**) bazılarına göre ilerleme olarak kabul edilirken, Marx bunları “**zararlı, faydasız ve etkisiz**” (Erkal,1987:149; Kurtkan, 1976:227) olarak kabul etmektedir. Yine aynı şekilde, “Anti- feminist (kadın hakları taraftarı olmayan)” bireyler içinde feminizm cereyanının “**ilerleme**” olarak kabul edilmesi hatahıdır. Halbuki reformistler için reformlar ve feminist fertler için de feminist cereyanı ilerlemeyi ifade eden sosyal değişimlerdir” (Kurtkan,1976:272). Bu nedenle,sosyal değişme her zaman müspet yönde ilerleme anlamına gelmez,menfi yönde gerileme de sosyal değişimin sınırları içindedir.

Sosyal değişme olgusu açıklanırken,genellikle,birbirinin yerine kullanılan bazı kavramlara sık sık rastlanır. Örneğin gelişme (**development**), tekamül (**evolution**), ilerleme (**progress**), büyüme (**growth**) kavramları gibi (Öksüz,1973:21). Bu kavramlar birbirinden tamamen değilse bile, ayrı manalar ifade ettikleri için sosyal değişme olgusu anlatılırken kavramların yerli yerinde kullanılması, olguyu nesnel algılamak için, önemlidir. Sosyal değişme ile ilgili kavramlardan biri de **tekâmüldür (Perfectibility)**. Bu kavram, sosyal bilimler için olduğu kadar felsefi düşünce sistemleri,hatta tabii bilimler için de önemlidir.

Bir sosyal değişimin tekamül “**sosyal olgunluk**” düzeyine ulaşabilmesi için, sırasıyla çeşitli niteliklere sahip; Basit değişme (Change), Düzen (Order), İstikamet (Drection), Terakki (Progress) diyebileceğimiz aşamalardan geçmesi gerekir. Ancak bu dört aşama, herkes için, her toplum ve her zaman bir kovalite bağı sonunda açık bir objektiflikle beliren nihai bir gaye değildir.Yani objektif değil subjektiftir. Toplumsal değil bireyseldir (Kurtkan,1976:275vd). Yukarıdaki Marxist anlayışa verdiğimiz misal gibi.

Sosyal değişme dediğimiz prosesin en son aşaması **Olgunluğa erişebilme (Perfectibility)** aşamasıdır. En “geniş anlamda tekamül, cemiyette iktisadi ve sosyokültürel bütün meselelerin ve bunlara ait maddi değerlerle kıymet hükümlerinin birbirlerini tamamlamaları ve böylece maddi büyümenin cemiyet bütününe ait değer hükümlerinde göze çarpan fonksiyon ve anlam bütünlüğü içinde gerçekleştirilmiş olması manasına gelir” (Öksüz,1973:21). İşte bu anlamda sosyal değişme, değişme, Sorokin’in de dediği gibi, bireysel egolarla toplum benliğinin anlamlı bir bütünleşmesidir (Kurtkan,1976:280). Böylece, bireyin haksız egoları törpülenirken, diğer taraftan toplumun moral şartları gelişmekte ve uygun şahsiyet tipinin doğmasına sebep olmaktadır. Yani objektif ve subjektif

şartlar belirli bir doğrultuda,müspet olarak ilerlerken,sosyal gelişme de buna koşut olarak yürümektedir.

3.2. Hudutlar Teorisinin Analizi

Sosyokültürel değişmeyi böyle basit ve ana çizgileriyle özetledikten sonra Hudutlar Teorisinin sosyal değişmeyi izah tarzına geçebiliriz. Sosyolojik olarak Hudutlar Teorisi, Sorokin’ in sosyal değişme hakkındaki fikirlerinin esasını teşkil eder.“Bu fikir Aristo’nun itidal teorisine kadar dayanan eski bir fikirdir.Bu teorinin temel niteliklerini şöyle betimleyebiliriz:

Teorinin birinci niteliği,**söz konusu süper sistemin bir çok tali (ikinci dereceden) sistemleri içerdiğini ettiğini öne sürmesidir.**Örneğin bugün,genel çizgileriyle maddeci kültür üst sistemi içinde kabul edebileceğimiz Türkiye’nin sosyokültürel sistemi içinde, özü itibariyle ideal kültür üst sistemine uygun Türk- İslam kültürünün bulunması ve kendini kabul ettirmeye çalışması gibi.

Teorinin ikinci niteliği, **bu üç sistemden hiç birinin ve hatta üçünün bir arada, bütün sosyokültürel realitenin tamamını kucaklamadığını belirtmesidir.** Çünkü hiç bir sisteme dahil olmayan, systemsiz kültür yığınları da vardır. Sorokin,bunlara, “**sahte ideasyonel zihniyet**” adını verir. Bu türlü bir kültür, bir türlü yoğunlaşmış ve oturmamış atkültürdür (Vexliard, 1965:178).

Teorinin üçüncü niteliği, **herhangi bir sosyokültürel realitede bu üç sistemden hiç birinin devamlı ve tekelci bir hakimiyet kuramayışdır.** İşte Sorokin’i diğer tek doğruyu ilerlemeyi (bu maddi ve manevi doğrultuda olabilir) kabul eden sosyologlardan ayıran en önemli özelliktir diyebiliriz. Sorokin,bunları tek tek doğruyu ve bazen de tek sebepli (Marx-İktisadi faktör gibi) değişme teorisine karşı, bazı hudutlar arasında kalan ve bu hudutlardan dönen bir değişimin varlığını söz konusu etmekte maddeci kültürden maneviyatçı kültüre, oradan tekrar maddeci kültüre doğru devam eden bir devri dalgalı sistem kabul etmektedir. Bu değişme prosesini Marx gibi tek sebeple değil,sosyal güçlerin birlikte meydana getirdikleri bir oluş olarak kabul etmektedir.

Teorinin dördüncü niteliği,**bu süper sistemleri meydana getiren ikinci derecede sis-temlerin birbiriyle ve süper sistemin tamamı ile tam manasıyla bütünleşmemiş olduklarını belirtmesidir.**Bu ifade,hiç bir toplumda tam bir sosyokültürel bütünleşme olamayacağı gerçeğini vurgulamaktadır.Aslında kültür,birinci bölümde söylediğimiz gibi,sadece kültür sistemlerinden meydana gelmemiştir.Bu sistemlerin yanında birbiriyle nedensel ve anlamlı bir bağ kuramamış rabitasız,ilişkisiz,kültür

yığıını ve kümelerini de içinde barındırmaktadır. Birbiriyle sadece zaman,mekan ve dolayısıyla bağlantı kurabilen kültür yığıını ve kümeleri sistemlerden ayrı ve bağımsız bir durumda yani, başka bir kültür ögesinden etkilenmeden ve başka kültür ögesini etkilemeden değişirler.

Bu değişme kendilerine özgü bir değişmedir.Halbuki sistemlerdeki değişme tek tek değil toptan olmaktadır.Bir sisteme bağlı bir öğedeki değişme giderek sistemin diğer öğelerine de yansır ve onları da değiştirir.İşte bu ikili değişme vetiresi,sosyokültürel yapının tam manasıyla bütünleşmesine engel olur.

Sorokin'in bu belirli hudutlar içinde olduğunu söylediği değişmenin yönü,hızı,ritmi vb. gibi nitelikleri toplumdan topluma değişik durumlar arz etmekte ve farklı sonuçlar meydana getirmektedir.Bir sosyokültürel yapıdaki değişiklik başka bir sosyokültürel yapıdaki değişikliğe benzemez (Kurtkan, 1978:183-88 Eröz, 1977:315; Erkal, 1987: 183).

3.3.İdeal Kültürün Yaşadığı Dönemler ve Bir İlave

İdeal kültür kavramını ortaya atan Sorokin, bu kültür üst sisteminin özelliklerini (Sorokin, 1972:174) açıkladıktan sonra, ideal kültürün yaşadığı yerleri ve zamanları şöyle belirtmektedir:

“Son olarak,İ.Ö.5.asrın Yunan kültürünü ya da 13.asrın Avrupa kültürünü ele alırsak,bunların ülkücü kültür üst sisteminin egemenliği altında olduğunu görürüz. Bu kültür, bütün başlıca kesimlerinde, doğru, sonul (en üst) gerçeklik ve değerın sonsuz olarak çok-katlı, kısmen duyumsal (maddi), kısmen akılcı, kısmen de akıl-üstü ve duyum-üstü olduğu yolundaki büyük ülkücü öncülü (gayeyi) işlemiştir” (Sorokin, 1972: 176).

Sorokin hakkında yazılmış olan bir makalede de,ideal kültür sistemine giren bazı medeniyetler daha ilave edilerek: “Bu kültür tipinin Tarihsel örnekleri Konfiçyusçuluk ile eski Mısır tarihinin belirli çağlarıdır. Bu kültürlerde, insanlar “akla uygun” bir hayat yaşamak, “Tanrının olanı tanrıya vermek” isterler. Bunlar “iyi yurttaş”tırlar. Fransızların“**honnate homme**” dedikleri ve bedenlerinin ihtiyaçları ile kaygılanmakla birlikte,ruhlarının hamlelerini ve maddesel olmayan değerlerini unutmazlar. Maddesel değerlerle tinsel değerler arasında bu denge zor korunur; onun içindir ki, bu karma kültürle pek seyrek rastlanır ve süreleri kısadır; bununla birlikte, etkileri büyük olmuştur” (Vexliard, 1965, 178).

Sorokin ve Sorokin hakkında yazılmış olan kaynaklarda ideal kültürün yaşadığı çağlar ve yerler bu çerçeve içinde gösterilmektedir.

Yalnız burada, kendi kültürümüz çerçevesinde,bazı ilaveler yapmak gerekir.Sorokin'in, uzun bir tarihi süreç içinde (İ.Ö.900-İ.S.1948) beşeriyetin kurmuş olduğu bütün medeniyetleri kültür sistemlerini inceleyerek böyle bir sınıflandırma yaptığı söyleniyorsa da, bu inceleme; daha çok ve özellikle Batı medeniyetinin temellerini oluşturan Eski Yunan, Roma ve Latin dünyasının kültürleri için doğru olabilir.Batılı pek çok düşünürün yaptığı gibi, Sorokin de adı geçen uygarlıkları incelemiş,elde edilen sonuçları, sanki, bütün kültürlerin sonuçları gibi sunmuştur. Bu sunum Batı için doğru olsa bile, Doğu,özellikle İslam medeniyeti için aynı oranda doğru değildir. Kanaatimizce, buradaki yanlış, Hıristiyanlık ile İslamiyet'in aynı form ve içerik içinde görülmesinden kaynaklanmıştır. Başka bir ifadeyle, İslam dini ve medeniyeti değerlendirilirken,kabul ediliş (inanılış) ve uygulanış biçimiyle,tamamen ideasyonel karakter taşıyan Hıristiyanlık ölçü olarak kullanılmış gibi görünmektedir.Yani,dinlerin belirgin hususiyeti olan manevi unsur diğer unsurların hepsinin önüne geçerek sınıflandırma ve değerlendirmede kriter olurken,İslam dininin diğer dinlerden farklı olarak ortaya koyduğu sosyokültürel, sosyoekonomik ve psikososyal yönlerinin kültüre ve bilime yapmış olduğu müspet sonuçlar nazarı itibara alınmamıştır.İslam Medeniyeti'nin, yukarıda,ideal kültürün nitelikleri kısmında ifadesini bulan olguların hemen hepsini sosyal hayatta realize etmesine rağmen, bunlar, Hıristiyanlığın ideasyonel karakterinin gölgesinde kalmıştır.

İmkanlar elverirse, makalenin III. Kısmı, tarihi seyri içinde Türk Kültürünün ideal kültür çerçevesinde bir değerlendirmesi olacaktır.

KAYNAKLAR

- DÖNMEZER,S., Sosyoloji, İTİA.Yardım Vakfı Yayını, İstanbul,1978
- ZİMMERMANN,CC.,“Sorokin'eYeniden Duyulan İlgi ve Taşadığı Anlam”, Sosyoloji Dergisi,S:17/8, Çev: M. Sencer, İÜEF. Yayını,1963, (s:47-58).
- VEXLIARD,A., “Pitirim A. Sorokin'in Yaratıcı Özgeçicilik (Altrüizm) Psikolojisi” Çev: Nusret Hızır,Araştırma,III., Ankara, AÜDTCF. Yayını, 1965,(s:167-190).
- GÜNGÖR,E., Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Emel Matbaası, Ankara,1980.
- KURKAN,Â., Sosyal İlimler Metodolojisi, İÜİF. Yayını, İstanbul,1978.
- DEVELLİOĞLU,F., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Doğu Matbaası, Ankara, 1980.
- HAYAT, Büyük Türk Sözlüğü, Hayat Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

TOPALOĞLU,B., KARAMAN,H., Arapça-Türkçe Yeni Kamus, A.S.Matbaası, İstanbul, 1967.

DENKER,AC.,DAVRAN,B., Almanca-Türkçe Büyük Lûgat, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1973.

KESSLER, G., İçtimaiyata Başlangıç, Çev: ZF.Fındıkoğlu, İÜİF. Yayını, İstanbul, 1938

GÖKALP,Z., Türkçülüğün Esasları, Haz: Mehmet Kaplan, 1000 Temel Eser, İstanbul, 1970.

KAFESOĞLU,İ., Türk Milli Kültürü,TKAE.Yayını,Ankara, 1977.

KARDAŞ,R.,” İya Gökalp'te Kültür ve Medeniyet Anlayışı Üzerine Bir Deneme”,I.,Türk Kültürü,C:15, S:173, TKAE.Yayını, Ankara, 1977, (s:257-266).

MACIVER,RM.,PACE,CH., Cemiyet,I.,Çev: Â.Kurtkan, 1000 Temel Eser/2, İstanbul, 1971.

K.BİLGİSEVEN,Â., Din sosyolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul,1985.

ERKAL,ME., Sosyoloji(Toplumbilim), Filiz Kitabevi, İstanbul,1987.

KURTKAN,Â., “Fert ve Topluluk ilişkileri Bakımından Şahsiyet ve Cemiyet Tipolojisi”,

FINDIKOĞLU ARMAĞAN, İstanbul,İÜİF. Yayını,1977,(s:143-171),

SOROKİN, P A., Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri,Çev: Mete Tuncay, Ankara, Bilgi Yayınevi,1972.

ÖKSÜZ,E., “Sosyal Gelişme”,İFM, C:32/1-4, İÜİF. Yayını, İstanbul, 1973, (s:21-41)

KURTKAN,Â., Sosyal İlimler Metodolojisi, İÜİF. Yayını,İstanbul,1978.

HAMİDULLAH,M., İslama Giriş, Çev: K. Kuşçu, A.Sait Matbaası, İstanbul, 1965.

KURTKAN,Â., Genel Sosyoloji, İÜİF. Yayını, İstanbul, 1976,

ERÖZ,M., İktisat Sosyolojisine Başlangıç,İÜİF. Yayını, İstanbul,1977.

İLETİŞİM ADRESİ

Yrd.Doç.Dr.Talip TUZTAŞ

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

54300 Hendek /Sakarya e-posta: ttuztas@sakarya.edu.tr , taliptuztas@yahoo.com

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYO-EKONOMİK PROFİLİ (TOPLUMSAL, SİYASAL VE EKONOMİK PROBLEMLERE KARŞI DUYARLILIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA)

Yard.Doç.Dr. Osman ÖZKUL

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

oozkul@sakarya.edu.tr

Öğr.Gör.Dr. İshak TORUN

Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Bölümü

torun_ishak@yahoo.com

ÖZET

Bu çalışmada Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin sosyo-ekonomik durumları ile toplumsal, siyasal ve ekonomik problemler karşısındaki tutumları incelenmiştir. Bu amaçla üniversitenin 2003-2004 yılı eğitim-öğretim döneminde, lisans eğitimini yapan fakültelerde okuyan öğrencilerin toplam sayılarının %3 oranında bir kitle üzerinde anket uygulanmıştır. Anketler fakültelerin her bölümünden eşit sayıda öğrencilere uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sakarya Üniversitesi, öğrenci, sosyo-ekonomik durum, tutum

ABSTRACT

In this study, socio-economic structure of the students of Sakarya University and their attitude towards social, political and economical problems are studied. For this reason a survey is applied to an acceptable proportion of students compare to the students of all faculties. This survey is applied to the departments of all faculties of the University.

Keywords: Sakarya University, students, socio-economic structure, attitude

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Üniversiteler genelde ve uzun vadede ülkenin büyüüp gelişmesine, özelde ise bulunduğu bölgenin yada şehrin değişip kalkınmasına etki eden en önemli etkenlerden birisidir. Bu gün dünyada bilgi merkezli bir kalkınma öne çıkmaktadır. Bilginin en yeni ve teorik eğitimin yapıldığı kurumların başında üniversiteler